

ANAR'IN ESERLERİNE DAİR

DOÇ. DR. FATMA ÖZKAN

Anar, “Men tanıdığım ve tanımadığım adamların ağlamağına dözebilmi-rem” diyen kalbi sevgi dolu, ince duygulu şair bir anne ile,

Kerkük üstü dumandı,

Kerkük oda galandı,

Kerbelâ musibeti

Buna bahsan yalandı

diye Kerkük'teki soydaşlarına hoyratlar söyleyen şair bir babanın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Çağdaş Azerbaycan edebiyatının şiir alanındaki iki seçkin ismi Nigar Refibeyli ile Resul Rıza'nın oğlu Anar, anne ve babası gibi şiir yerine, roman ve hikâye gibi türlerde, oya gibi işlediğı, şiirli anlatımlarla süslediğı eserler verdi.

Eserlerinde gözlemlenen zengin muhteva ve geniş kültüründe ailesinin olduğu kadar filoloji ve sinema alanlarında gördüğü öğrenimin de payı vardır. Kahramanlarının televizyon ve sinema dünyasından veyahut da matbuat âleminde oluşu, yazarın da içerisinde yer aldığı çevrelere dair gerçek izlenimlerin aktarılmasında ve başarılı karakter ve tiplerin ortaya çıkmasında etkili olsa gerektir. *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* adlı romandaki kahramanlardan Nimet, Dadaş, Zaur ve Tahmine neşriyatta görev yapan kimselerdir. Tahmine'nin televizyonda çalışmaya başlamasıyla, televizyon ve sinema dünyasından tiplerle tanışırız. “Dante'nin Jübilesi” adlı hikâyedeki kahramanların bir kısmı aktörler ve tiyatro yönetmenleridir. Yazarın yakından tanıdığı bu çevrelerle ilgili gözlemleri gerçeğe yakın ve inandırıcıdır.

Onun eserlerini başarılı kılan hususlardan biri, belli bir siyasî görüşün sözcülüğünü yapmamış olmasıdır. Yirminci yüz yılın başlarında gelişmeye başlayan Batı tarzındaki yeni Azerbaycan edebiyatı, 1930 yılından sonra, sosyalist ideolojinin emrine verilmiştir. Sosyalist idarenin otoriteyi sağladığı 1930'lu yıllarda Azerbaycan Türk edebiyatında, işçi sınıfının egemenliğı, işin ve emeğin kutsallığı, sınıflar arası çatışmalar ağırlıklı olarak işlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise, askerin maneviyatını yükseltmek amacıyla, vatan sevgisini dile getiren eserler yazılmakla birlikte, bu dönem edebiyatı ideolojik renge bürünmüş bir

edebiyat olarak nitelendirilebilir. Oysa Anar, toplumun her kesitinden seçtiği tip ve karakterlerin yer aldığı roman, hikâye ve diğer türlerde kaleme aldığı eserlerinde, sosyal hayattan kesitler sunmakla beraber, bir ideolojinin sözcülüğünü yapmamıştır. O dünyanın her yerinde geçerli sayılabilecek ferdî ve ferdin kederlerini, aşkını, yalnızlığını, iç sorgulamalarını, toplum ile fert arasındaki çatışmaları ele alır. Bu yönleriyle Anar'ın eserleri evrenseldir. Dünyanın bir başka köşesinde okunduğu zaman da benzeri duyguları uyandıracak niteliktedir. Eserlerinde olayların geçtiği zaman ve mekândaki bazı teknolojik gelişmelere dair izler vardır. Geleceğe yönelik tahminler de. Ancak tıpkı bütün dünya klâsikleri gibi yüz yıllar geçtikçe sosyal çevre ve teknoloji değişmiş olmakla beraber, onun eserlerinde işlenen beşer meseleler tazeliğini devam ettireceğinden Anar'ın eserleri de klâsikleşmeye adaydır. Tıpkı o da hayranı olduğu Fuzulî gibi yüzyıllar sonrasına ulaşacaktır.

Anar'ın eserlerinin bir kısmında olay örgüsü çok karmaşık ve olağan dışı değildir. Onun yarattığı tipler ve karakterler, öylesine sıradan ve gerçek hayatta karşılaşılabilecek türden sade insanlardır. Ancak eserlerindeki anlatım tarzı, dili kullanışı, ruhî tahlillerde yakaladığı derinlik ve tasvirlerdeki üstün başarısı, onun eserlerini olağanüstü güzelliklere taşıyor. Ancak bazı eserlerinde sıra dışı olaylara da yer verilmiştir. Bunun örneklerine *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* adlı romanda rastlamaktayız. Söz konusu romanın sonunda ölümünden uzun bir süre sonra Nimet'in Tahmine'yi sokakta gördüğünü söylemesi, Zaur'un beş katlı binanın altıncı katına çıkmış olması gibi hususlar, beş duyuyla kavranıp, gerçekliğini aklın doğrulayacağı türden olaylar değildir. Aynı şekilde *Korku*, *Kırmızı Limuzin* ve *İlgi Bağı* adlı hikâyelerinde de sürrealizmin etkisi görülmektedir. Bu eserleri aynı çerçevede değerlendirmek mümkündür. Söz konusu hikâyelerdeki yaklaşımın temel esprisi, dünyanın ve kâinatın sırlarının sınırlı akılla kavranamayacağı, olup biten her şeyin sebep-sonuç ilişkisiyle açıklanamayacağı şeklinde ortaya konulmuştur. Yazar, "...eğer bütün anlaşılmaz, açıklanmaz ve akla sığmaz kavramlara akılcı sebepler uydurup yamayacaksak, her şeyi kıt zekâmızın kısa arşınıyla ölçmeye kalkarsak, o zaman kimseyle ilgi kurmamız mümkün değildir" der (Anar, *Dante'nin Jübilesi, İlgi Bağı*, 133-134).

Anar, dili kullanmada çok başarılıdır. Kelimeleri kuyumcu titizliğiyle seçer. Hayatın içinden çıkmış izlenimi uyandıran canlı karakterleriyle, insan ve mekân tasvirlerindeki ustalığıyla sıradan olayları olağanüstü güzellikte vermesini bilir.

Anar'ın eserlerinde insan ve insanla ilgili temel problemler önemli yer tutar. *Taksi* ve *Vakit* adlı hikâyede çok karmaşık, merak uyandıracak çapraşıklıkta olay ve hatta aksiyon yok gibidir. Bütün olay hikâyenin kahramanın zihninde ve gönlündedir. Hikâyenin kahramanı, arkadaşı Şemsi'nin kızı Nergis'e âşıktır. As-

İnında onun âşık olduğu Nergis değildir. Onun hastalıklı bir vurgunlukla tutkun olduğu Nergis'in gençliğinde temsil edilen kahramanın gençliğe duyduğu özlem, parmaklarının arasından kayıp giden zaman ve kaçırdığı mutluluk fırsatıdır. Bu hikâyede okuyucuyu sürükleyen esas unsur, olay örgüsünden ziyade kahramanın iç hesaplaşmalarıdır. Olay, bir köşe başında taksi bekleme anıyla başlar ve sonra arkadaşı Şemsi'nin evinde yemek davetiyle devam eder. Yemekten sonra arkadaşının doğum günü partisine gidecek olan Nergis'in hikâye kahramanı tarafından götürülmesiyle gelişir. Taksiyi Nergis'in gittiği adrese yönlendiren kahraman, Nergis'i genç arkadaşları arasında görme arzusuna yenik düşen kahramanımız o evin kapısına kadar gider. Arkadaşlarının arasında eğlenen, millî Azerbaycan havalarının eşliğinde geleneksel dans figürlerini sergileyen Nergis'i gördükten sonra, o gençler arasında ne kadar garip duruma düşeceği gibi acımasız bir gerçeği anlayan kahraman, kapıyı yanlışlıkla çaldığını söyleyip özür diledikten sonra oradan ayrılır. İç hesaplaşmalar, sorgulamalar ve zamanda daha çok geriye ve zaman zaman da ileriye dönük yolculuklarla anlatıma derinlik katılan bu hikâyede yazar muhteşem bir üslûp sergilemiştir.

Yazarın pek çok eserinde felsefi bakış açısı, hayata, ölüme, kadere ve mutluluğa dair yorumlar vardır. *Geçen Yılın Son Gecesi* adlı hikâyesinde eşini yitirmiş dört çocuklu bir annenin, yıl başı gecesindeki yalnızlığı anlatılır. Önce, bütün çocukları, evli kızı, torunu ve damadıyla bir yıl başı gecesi geçireceğini düşünen Hamide Hanım gecenin ilerleyen saatlerinde bu defa da yalnız kalır. Aradan yıllar geçtikten sonra ilk defa eşinin sesinin kayıtlı olduğu bandı dinlemeye karar verir. Eşinin sesini kaydettiği bandı dinledikten sonra, yalnızlık problemini çözmüş ve rahatlamış bir hâlde torunuyla huzurlu bir uykuya dalar. Eşi Muzaffer, bantta kayıtlı olan manidar sözleriyle, yıllar sonra eşini düştüğu yalnızlık duygusundan kurtarır. Dünyada hiç bir şeyin sona ermediğini, yarım bırakılan hiç bir işin bulunmadığını söyleyen Muzaffer, gün gelip de çocukların büyüyüp birer birer yuvadan kanatlanıp uçacaklarını, bunun için onları vefasızlıkla suçlamaması gerektiğini, çünkü çocuklarına verdikleri genlerle onlarda yaşamaya devam edeceklerini söyler. Esasen kahramanı Gazanfer'in ağızından yazar, hayat felsefesini ve geçimlerini namusuyla sağlayan bu ailenin nezdinde ahlâk anlayışını ortaya koyarken, ahkâm kesmeden pekâlâ da felsefe yapmaktadır. "*Şunu bil ki, nereye giderlerse gitsinler, hangi aileye, hangi muhite girerlerse girsinler, senden ve benden bir şeyler taşıyacaklar; tıpkı bizim anne ve babalarımızın özelliklerini taşıdığımız gibi. şimdi diyeceksin ki Gazanfer filozofluk ediyor. Ama, bak, vallahi böyle düşünüyorum. İnsanoğlu nesilden nesle geçerken, birbirlerine bir şeyler verirler. Bir işe birisi başlıyor ama, bitiremiyor. Ancak o iş asla yarım kalmıyor, bir sonraki nesle kalıyor, o işi sonra gelenler tamamlıyorlar. Dünyada hiç bir şey kaybolmuyor, hiç kimse ölmüyor. İyi de kötü de nesilden*

nesle geçerek devam ediyor. Biz, Hamide, bana göre güzel yaşadık, kendi emeğimizle ekmeğimizi kazandık. Bırak, bizim hayatımızda yaşanmış iyi şeyleri, çocuklarımız kendi taze hayatlarına, taze nesillere götürsünler. İşte hayat da budur esasen...(Anar, Seçilmiş Eserleri, cilt: 1, Bakı 1988, s. 24)"

Anar'ın eserlerinde rüyaların önemli bir yeri vardır. *Beş Katlı Binanın Altıncı Katı* adlı romanı garip bir rüyayla başlar. Romanın sonunu da bir başka rüya belirler. Bir tartışma sonunda Tahmine'nin evinden ayrılan Zaur, arkadaşının evinde bir rüya görür. Bu rüya ile daha evvel Tahmine'nin ömrünün kısa süreceğinin baktırdığı falda çıktığını söylemesi, romanın sonunda yasak aşkın kadın kahramanının öleceğinin işareti olarak değerlendirilebilir. Yine "Kırmızı Limuzin" ve "İlgi Bağı" hikâyelerinde de rüya olay örgüsünde, belirleyici öge olarak yer alır.

Anar, dili kullanmada çok başarılıdır. Kelimeleri kuyumcu titizliğiyle seçer. Hayatın içinden çıkmış izlenimi uyandıran canlı karakterleriyle, insan ve mekan tasvirlerindeki ustalığıyla sıradan olayları olağanüstü güzellikte vermesini bilir. Eserlerindeki tasvirler, bazen gerçeği çarpıcı şekilde resmeden, bazen de zengin çağrışımlarla, hayal oyunlarıyla süsleyerek, ama her ikisinde de dili ustaca, büyüleyici güzellikte kullanarak verilir. "Taksi ve Vakit" adlı hikâyede, elbise dolabının önünde giyinip süslenen kadının tasviri buna güzel bir örnek teşkil etmektedir: "Ben hiç bir şey görmüyordum. Ne onun bedenini, ne elbiselerini, ne de hareketlerini. Yalnızca hareketlerin gölgesini görüyordum. Gölge balmak döşemesine yansıyan tuhaf dansını. Öteki odadan balkonun döşemesine çapraz ışık düşüyordu. Işığın üstünde gölge vardı. Öteki odada Nergis giyiniyordu. Ara sıra o, aynanın karşısından ayrılıp dolaba yaklaşıyordu. O zaman gölge kayboluyordu. Gölge, rolünü icra eden dansçılar gibi, hafif bir hareketle başlarını eğerek çekilip gidiyorlardı. O zaman balkon döşemesi boş kalıyordu. Gri renkli, boş döşeme. Sonra yeniden sonsuz kadın inceliğiyle, naz ve gamzesiyle dolu olan hareketler, danslar.

Nergis aynaya yaklaşıyordu, giyiniyordu. Farkında olmadan saçlarını omzuna atıyordu. Gölge ürkmüş kuşlar gibi çırpınıyorlardı. Sonra birden dans bitiyordu. Gölge donup kalıyordu. yalnız küçücük bir titreyiş seziliyordu. Bu titreyiş ayın okşadığı narin kum tanelerinin ürperişleri kadar zarıftı."

"Taksi ve Vakit" adlı hikâyede, yağmurda ıslanan bir kadının tasviri, duygularla örülü, hayallerle süslü, dilinin mükemmelliğiyle dikkat çekici güzelliktedir:

"Derler ki, güzele al da yaraşır, şal da. Yağmurun altında duruyoruz. Yağmur güzelleri bile ıslatıp büzüştürür, âciz, zavallı ve çirkin hâle sokar. Ancak Nergis'e yağmur da yaklaşıyordu. Saçlarının kıvrımlarından sarkan yağmur

damlaları küçülmüş, minyatürleşmiş üzüm salkımlarına benziyordu. Saçında, kaşında, kirpiklerinde parlayan yağmur taneleri sedefe, inciye benziyordu. Üzerine serpilmiş yağmur damlaları minik kır çiçeklerini andırıyordu. Yağmur onun saçlarını dağıtmış, yanaklarını, kaşlarını ve kirpiklerini yıkamış ve sanki simsiyah su olup göz bebeklerine toplanmıştı. Yağmur onu her dalından narin çiçekler veya minik meyveler sarkan bir ağaca benzetmişti. Ona yağmur da yakışıyordu.”

Anar’ın eserlerinde zaman kavramı, üzerinde yorum yapılan, farklı değerlendirilen ve farklı algılanan bir süreçtir. Annesi Nigâr ile babası Resul’e “*Sizsiz kalıp sizi yazdığım bu yazıyı, sizin solmaz, sönmez, hafızamızdan silinmeyecek hatıranıza armağan ediyorum*” sözleriyle ithaf ettiği kitabında, zaman kavramını değerlendiren yazara göre şu an diye bir şey yoktur. İnsan hayatında iki zaman diliminden bahsedilebilir: Geçmiş ve gelecek. Zamanı tıpkı şair babası gibi yorumlayan yazar için doğarken atılan ilk çığlık, gelecek günlerin vehmi; ölüm ise, son sükût ve ömrün yorgunluğuna merhem olan sessiz ve serin bir gölgedir. Zaman konusunda,

“Belki de varlığın açıklanamaz zaman akışında, şimdi yoktur. Yalnız geçmiş ve gelecek var; olanlar artık olmuştur, olacaklar henüz olacaktır. Arkada kalanla gelecek olanın karşılaştığı yer, kesiştikleri nokta ise mevcut değil.” diyen yazar, zamanı Eski Yunan (Heraklit) filozofunun, ‘Bir ırmakta iki defa yıkanılmaz.’ sözüyle açıklarken, ondan bir adım daha ileri giderek şu yorumu getirir:

“Ancak bir ırmakta bir defa da yıkanmak imkânsızdır. Senin yıkandığın zaman zarfında bu ırmak artık o ırmak değil; senin suya girdiğin andaki sular akıp gitmiş, onun akışı bir an, bir saniye bile durdurulamaz.

Zamanın şimdisi yoktur, geçmişi ve geleceği var. Yazdığım bu satırlardan bir cümlesini, bir kelimesini bile şimdi yazmıyorum, yazmadım. Yazacağım zamana kadar bu cümleler henüz yoktu, ileride, gelecekte var olacaklar; yazıp bitirdiğim her cümle, bitirdiğim her söz ise, artık geride kalmıştır. Bakın, şimdi yazdığım cümlelerin her harfini kâğıda geçirirken, o sözler hızla giden trenin pencerelerinden görünen telgraf direkleri gibi düşüp geride kalıyor ve yalnızca cümleyi tamamlayacak nokta henüz ileride, gelecek zamandadır, onu da şimdi koyuyorum.”

Anar, eserleriyle Azerbaycan edebiyatında haklı bir yer edinmiştir. O, sanatını politikaya alet etmeden, yaşadığı döneme, Azerbaycan Türklüğünün 1960’tan sonraki sosyal hayatına ayna tutmuş usta bir yazardır. Hikaye, roman ve senaryo yazarı olarak ülkesinde kalıcı bir çığır açmış; aynı zamanda ve pek çok dile çevrilen eserleriyle dış dünyada ülkesinin sanat elçisi olmuştur. Anar’ın

eserlerinin değerlendirildiği ve altmış beşinci yaş gününü kutladığımız şu günlerde yazarımızdan yeni eserler bekliyor ve kendisine uzun ömürler diliyoruz.

Anar'ın eserlerinin değerlendirildiği böyle bir sempozyuma katılmaktan mutluluk duyduğumu belirtirken, altmış beşinci yaş gününü kutladığımız ve yeni eserlerini beklediğimiz yazara, uzun ömürler diliyoruz.